

ÜSKÜP'TE MEDDAH MEDRESESİ

IDEFE-
FETTAH EFENDİ EĞİTİM
VE DÜŞÜNCE DERNEĞİ

Araştırma: 06

İSLÂMÎ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI

Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 40

Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 117

Sertifika: 45103

Editörler

Sevba Abdula, *Balkan Çalışmaları Vakfı Başkanı*
Abdullah Taha İmamoğlu, *Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*

Tashih

Elif Rushiti

Son Kontrol

Dr. İsmail Kurt, Seyit Ali Tüz, *İslâmî İlimler Araştırma Vakfı*

Yayıncı

IDEFE-Fettah Efendi Eğitim ve Düşünce Derneği

ISBN : 978-608-4944-13-3

Kapak Görseli: Muhammed Ataullah Kurtiş'e ait mühür.

Baskı

Ajgraf Skopje, 500,

Çair-Üsküp, Kuzey Makedonya

1. Baskı, Üsküp, 2024 | Adet : 500

© IDEFE

Bütün yayın hakları saklıdır. Bilimsel araştırma ve tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Kütüphane Bilgi Kartı

ÜSKÜP'TE MEDDAH MEDRESESİ

Editörler: Sevba ABDULA - Abdullah Taha İMAMOĞLU, 2024, 674 s., 16x23,5 cm.

ISBN: 978-608-4944-13-3

1. Üsküp, 2. Toplum, 3. Tarih; 4. Dinî ve Sosyal Hayat; 5. Kültür, 6. Medeniyet



Makedonska-Kosovska Brigada No:32 1A,
Cair-Skopje, North Macedonia
Tel: +38970728470
balkanfoundation.com



Kıztaşı, Kâmil Paşa Sokak, No. 5;
Fatih/İstanbul
Tel: +90 (0212) 523 54 57 – 523 74 36
isavvakfi.org – isav.org.tr

BİR MEDDAHLI OLARAK KEMAL ARUÇI'NIN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE DAVASI

Meral Jahjai

Öğr. Gör., Trakya Üniversitesi

Giriş

Osmanlı hakimiyeti, Kuzey Makedonya tarihinde en uzun süreli hakimiyet olarak bilinmektedir. Çirmen Savaşı (1371) ile başlayan ve Balkan Savaşları (1913) ile nihayete eren bu süreçte Osmanlı yönetimi diğer alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da müesses bir ilmî geleneğin yer etmesini sağlamıştır. Bölgenin her köşesinde kurulmuş olan mektep ve medreselerde yetiştirilen talebeler ile hem İslam dini yayılmış hem de beraberinde getirilmiş olan kültür geleneğinin yerleşmesi temin edilmiştir. Medreselerin temsil ettiği klasik Osmanlı eğitimi akıl, kalp ve vicdan arasında bütünlüklü bir terkibi temin eden, bu sebeple, din, bilim, sanat, kültür ve ahlaki değerleri, insan tabiatında olduğu gibi birey ve toplumun hayatında da bütünleştiriyor ve geliştiriyordu.

Osmanlı hakimiyetinin sona ermesiyle birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları dışında kalan bu bölgelerde, Osmanlı ilim geleneğinde yetişmiş olan aydınların önderliğinde kültürel kimliğe sahip çıkma ve devamının sağlanması noktasında yoğun bir çabaya rastlanmaktadır. Böylece, XX. yüzyıldaki hâkim kültür politikaları ve pratiklerine karşın bölge Müslümanları arasında İslâmî bilgi aktarımının şekillenişinde Osmanlı bakiyesi kurum ve geleneklerin tesirlerini devam ettirdikleri görülmektedir.

Üsküp fatihi Paşa Yiğit ile beraber anılan Meddah Medresesi, asırlarca Kuzey Makedonya topraklarında Osmanlı ilim geleneğinin devamı olarak aydınlığa açılan bir kapı gibi faaliyet göstermiş, Osmanlı sonrası dönemde ise bir süreliğine faaliyetlerine ara verilmiş olsa da, merhum Ataullah Kurtiş Efendi'nin (ö. 1946) gayretleri ile ihtiyaca binaen yapılmış olan bazı ilaveler eşliğinde klasik usulde eğitim vermeye devam etmiştir.¹

1 Bkz: "Tarihin Getirdikleri: Biz Oralarda Kalmalıydık. Prof. Bekir Sadak İle Konuşma", *el-Hilal* 4, sy 22, (Üsküp 1990): 15.

1920'li yıllarda tekrar faaliyete geçirildiğinde, okulun açılış sebebi olarak tarihi miras ile kültürel, dinî ve ilmî geleneği yeni nesillere aktarmak, toplumsal meselelere çözüm üretip manevî birliği sağlamak olarak ifade edilmişti.² Kişisel birikim ile bu yola girişen ilk nesil Atâullah Kurtiş, Abdülfettah Rauf gibi alimler, iki dönem arasında köprü vazifesini ifa ederek meşaleyi yeni nesillere başarıyla devretmişlerdir. 1923-1947 yılları arasında faaliyet göstermiş olan Meddah Medresesi beş nesil mezun vermiştir. 1931-1944 yılları arasında Meddah Medresesi'nde İslamî ilimler alanında tahsil gören Kemal Efendi (1920-1977), Prof. Dr. Bekir Sadak (1920-1993), Hafız Sami Efendi, Hafız Cemali Efendi (1913-1997), Hafız Ramadan Efendi ve Hafız Salih Efendi ile birlikte Meddah Medresesi'nin üçüncü nesil mezunları arasında yer almaktadır. 1944 yılında Ata Efendi'nin imzasını taşıyan icazetini o dönem Meddah Medresesi baş müderrisi görevinde bulunan Fettah Efendi'den almıştır.³

Yakın bir geçmişe ait olmasına rağmen Kemal Aruçi gibi Balkan Müslümanlarının dinî ve kültürel kimliğin korunmasında önemli katkısı bulunan alimler hakkındaki bilgiler, genellikle şifahi aktarımdan ibaretti. Dış dünyada kültürel yaşantıyı destekleyecek kurumlardan mahrum olduğu dönemlerde⁴ aile b yükleri, bir önceki nesillerden öğrendiklerini camide duydukları ile harmanlayarak evin içinde sürekli tekrarlıyor, bilginin güncellenmesini ve yeni nesillere aktarılmasını sağlıyorlardı. Bilgi ile birlikte, bu bilginin kaynağı olarak aktarılan “Ata Efendi”, “Fettah Efendi”, “Kalkandelenli Ali Efendi”, “Vrapçişteli Kemal Efendi” gibi burada adını sayamayacağımız daha nice alimlerin isimleri de zihinlerde yerlerini alıyorlardı.

Toplumsal hafızada bu şekilde yer etmiş olan alimlerin hayatı, faaliyet ve çalışmalarını gün yüzüne çıkarma, yazılı literatüre kazandırma faaliyetleri ise ancak 90'lı yıllarda başlar. Bu konuda Kemal Aruçi'nin oğlu ve öğrencisi merhum Prof. Dr. Muhammet Aruçi'nin önemli çabaları bulunmaktadır. Aynı ekolün temsilcisi olmaları hasebiyle babasının mirasını büyük bir itina ile korumakla kalmamış, kütüphanesindeki eserlerin ve çalışmalarının günümüze ulaşmasında olduğu gibi, yazılı literatüre kazandırılması noktasında da gayret sarfetmiştir. Burada rahmetle andığımız Prof. Dr. Muhammet Aruçi, babası ve hocası Kemal Aruçi ve Meddah ekolünü tanıtanın öncüsü olmasının ötesinde, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi'nde (İSAM) görevli olduğu yıllarda genelde

2 Ramiz Zekaj, *Zhvillimi i kultures Islame te shqiptarët gjatë shekullit XX*, (Tiranë: AIITC 1997), 85.

3 Meral Jahjai, “Son Dönem Osmanlı Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmî Görüşleri”, (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2017), 122.

4 II. Dünya Savaşı sonrası kurulmuş olan Sosyalist Yugoslavya dönemi kastedilmektedir.

Balkan Müslümanlarının tarihi, kültürü ve sosyo-politik durumları hakkındaki çalışmaları ve faaliyetleri ile Balkan Müslümanlarının İslam dünyasında görünürlüğü konusunda çok büyük emekleri bulunmaktadır.⁵ Günümüzde de çok sayıda araştırmacı, onun açmış olduğu bu çığırın peşinden giderek hem ömrünün vefa etmediği çalışmaları tamamlayıp okurun istifadesine sunmak hem de açığı genişletme suretiyle yeni yeni çalışmaların ortaya çıkması için gayret sarfetmektedirler.

Bir Meddahlı alim olarak toplumsal hafızada önemli bir yer edinmeyi başarmış Kemal Aruçi'yi günümüzde biz, kendisi hakkında yazılan yazılar, yapılan araştırmalar ve bu çalışmaların sonucu literatüre kazandırılan eserleri vasıtasıyla tanıma imkanına sahibiz. Kemal Aruçi hakkında bilgi veren en eski yazılar, Boşnak alim Kasım Dobraça ve Makedon Milli Tarih Enstitüsü'ndeki mesai arakadaşı Aleksandar Matkovski tarafından vefatı münasebetiyle kaleme alınmış olan vefeyât yazılarıdır.⁶ Muhammed Aruçi tarafından yayına hazırlanan ve Kemal Aruçi'nin şiirlerini ihtiva eden Şiirlerim eseri⁷ ve ansiklopedi maddesi⁸ bu konudaki önemli başucu kaynaklarıdır. 2017 yılında Prof. Dr. Muhammed Altaytaş hocamızın danışmanlığında hazırlamış olduğumuz “Son Dönem Makedonya Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmî Görüşleri” başlıklı Yüksek Lisans tezi,⁹ Boşnak alim Hüseyin Cozo'ya reddiye mahiyetinde kaleme almış olduğu Osmanlı Türkçesi alfabesi ile yazılmış olan “Bir Âyet-i Kerîmenin *Glasnik* Dergisinde Yazılmış İndî ve Hakikate Tercüman Olmayan Bir Tefsiri Münasebetiyle Bir Cevap” başlıklı çalışmasının yayınlandığı “Makedonyalı Kemal Aruçi'nin Hüseyin Cozo'ya Ehl-i Kitabın İtikadi Durumu Hususundaki Reddiyesi” başlıklı makale¹⁰ ile Kemal Aruçi tarafından dönemin Sosyalist Yugoslavya Cumhuriyeti İslam Birliği Yüksek Meclisi Başkanı Hamdiya Çemerliçe gönderilmiş olan bir mektup/dilekçe çerçevesinde dönemin ilim adamlarının genel durumunun ele

5 Aydın Topaloğlu, “Muhammed Aruçi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. EK 1, (gözden geçirilmiş 2. basım), (Ankara: TDV Yay., 2020), 119-120.

6 Kasım Dobraça, “Sječanje na Kemal ef. Aruçija”, *Glasnik VIS* 40, s. 6 (Sarajevo 1977), 686-688; Александар Матковски, “Кемал Илјази Аручи”, *Гласник ИНИ* 21, sy. 2-3, (Скопје 1977), 243-244; Aleksandar Matkovski, “Vefeyât Kemal İlyazi Aruçi (1 Ağustos 1920-27 Ağustos 1977)”, *Osmanlı Kroniklerinde Kuzey Makedonya*, trc. Meral Jahjai-Abas Jahjai, ed. Muhammed Altaytaş-Abdullah Taha İmamoğlu, (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2022), 221-223.

7 Muhammed Aruçi, *Kemal Efendi Aruçi Şiirlerim*, (Logos-A, Üsküp 1999).

8 Muhammed Aruçi, “Kemal Aruçi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 25, (İstanbul: TDV Yay., 2002), 225-226.

9 Jahjai, “Son Dönem Makedonya Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmî Görüşleri”.

10 Jahjai, “Makedonyalı Kemal Aruçi'nin Hüseyin Cozo'ya Ehl-i Kitabın İtikadi Durumu Hususundaki Reddiyesi”. *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* 1 (2018): 52-104.

alındığı “Osmanlı Sonrası Kuzey Makedonya Ulemasının Durumuna Işık Tutan Bir Mektup”¹¹ başlıklı makale Kemal Aruçi ile ilgili yapılmış araştırmalar neticesinde yazılı literatüre kazandırılmış çalışmalardır.

Bu ve benzeri çalışmalarla biz, II. Dünya Savaşı sonrasında kurulmuş olan Makedonya’da yaşamış Osmanlı ilim geleneğinde yetişmiş bir alim veya bir şairi tanımakla kalmayız. Kemal Aruçi’yi tanımakla, aynı zamanda ilgili dönemde kültür geleneğinin muhafazası için verilmiş gayret ve mücadeleye tanık olduğumuz gibi, bir eğitim kurumu olarak bu kişilerin inşasında önemli katkısı bulunan Meddah Medresesi’ni de tanımış olmaktadır. Bu bildiriye, Meddah medresesi üçüncü nesil mezunlarından Kemal Aruçi’nin hayatı, faaliyetleri ve eserlerine dair bilgileri, hakkında yapılmış olan çalışmalar ile bütünleştirerek şahsiyeti ve davası hakkında bilgi sunmaya çalışacağız.

Kemal Aruçi’nin Hayatı

Kemal Aruçi Kuzey Makedonya’nın kuzeybatısındaki Gostivar’a bağlı Vrapçište beldesinde, 1920 yılında dünyaya gelmiştir. Balkanlar’da, dini duyarlılığa sahip köklü ailelerde yazılı olmayan bir kural eskiden beri uygulanagelmıştır. Şöyleki iki ve daha fazla erkek evladı olan aileler, maddi durumlarının da buna müsait olması durumunda oğullarından birini dinî ilimleri tahsil etmeye yönlendirirlerdi. Ticaretle meşgul olan ve halk arasında Hacı Vehap adıyla anılan Hacı Hâfız Abdülvehhâb da, ikinci oğlu Kemal’i baba mesleği tüccarlıktan uzak tutmuş, iyi bir eğitim alması için hiçbir fedakarlıktan sakınmamıştır. Böylece Kemal, Sırp dilindeki beş yıllık ilk öğrenimine devam ettiği sırada, Kur’an-ı Kerim okuma ve temel dini bilgilerden oluşan dinî eğitimin ilk aşamasını babasının yanında tamamlamıştır. 1931 yılında, on bir yaşındayken Meddah Medresesi’ne kaydını yaptırır. 1931-1944 yılları arasında Meddah Medresesi’nde eğitim görmüş olan Kemal Aruçi, on iki yıllık eğitim süresi boyunca eğitim-öğretimin bütün aşamalarına katılmıştır. Kendisi, Meddah Medresesi’nin toplum açısından önemli olduğunu ifade eder, bunu da şiirlerinde şu şekilde dile getirir:

Sönmüşü bir zamanlar irfan bu şen diyarda

Genç, ihtiyar, sönen bu ikbal için üzüldü

Bir medrese açıldı, birkaç kişi yetişti

*Rûhen harap edilmiş bir memleket düzüldü.*¹²

11 Jahjai, “Osmanlı Sonrası Makedonya Ulemasının Durumuna Işık Tutan Bir Mektup”. *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* 3, (2020): 29-42.

12 Aruçi, *Şiirlerim*, 321.

Medresenin bir süreliğine kapanmış olduğundan duyduğu elemi de şu şekilde ifade eder:

*Parlardı bir sitâre ufk-ı vatanda hayfâ
Söndürdüler nihayet bu şule-i mübînî
İlm-i hüner denince ey mihr-i enver ağla!
Sustu bu yurdun artık âvâze-i hazîni
Bu medreseydi bizde bir tek sadâ-yı İslâm
Bu medreseydi sade bir tek nidâ-yı irfân
Hayfâ kapandı şimdi bunsuz da kaldık işte
Söndü demektir eyvâh bir lem'a-zâr-ı Furkân.¹³*

Meddah Medreseli olmanın tesiri hayatının sonuna kadar devam etmiştir. Eğitimli, okumuş din görevlilerine şiddetle ihtiyaç duyulduğu bir dönemde¹⁴ Meddah Medresesi gibi yüksek seviyede eğitim veren bir kurumun mezunu olmasına rağmen, köyündeki üç camiden birinde bile resmi olarak görev yapmasına izin verilmemiştir.¹⁵ Mezun olduktan sonra köyüne döndüğünde, bir yandan Yeni Camii'de gönüllü vaizlik yaparken diğer taraftan, köylülerin de yardımıyla caminin avlusunda, 1944-1946 yılları arasında faaliyet gösterecek olan bir medrese yaptırıp talebe okutmaya başlamıştır. Ancak ülkedeki değişim rüzgarları, diğer medreselerle birlikte bu medresenin de kapatılmasını gerektirmiştir. Bu dönem, sadece medreselerin ve dinî okulların kapatılması ile değil, “Yücel” teşkilatının kurucuları olayında olduğu gibi, toplumun önde gelen aydınlarının sindirildiği bir dönem olarak hatırlanmaktadır. İşte bu dönemde Meddah Medresesi'nin faaliyetlerine kurulan yeni Yugoslavya yönetimi tarafından son verilirken, Başmüderris Fettah Efendi dahil önde gelen temsilcileri de değişik nedenlerle mahkemelere sevk edilip mahkum edilmişlerdir. Bu takip ve tacizden Kemal Efendi de nasibini fazlasıyla almıştır. İktidarın yeni düzeni benimsetme adına dini kurumlardan istediği özellikle “Müslüman kadının tesettürü” ve “kollektif” gibi konular ile ilgili gayri İslâmî fetvalara karşı çıktığı için 1950 yılında tutuklanıp iki yıl ağır hapis ve cebrî işe mahkum edilmiştir.¹⁶

Cezaevinden çıktıktan sonra uzun bir süre gene işsiz bırakılan Kemal Efendi, üç çocuklu ailesinin iâşesini hat sanatına dair meşk ettiği tablolarından, tütün

13 Aruçi, Şiirlerim, 87.

14 İsmail Bardhi, “İslam and Muslims in Macedonia”, *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe* 36, sy.4, (July 2016): 34.

15 Jahjai, “Osmanlı Sonrası Makedonya Ulemasının Durumuna Işık Tutan Bir Mektup”, 39.

16 Aruçi, Şiirlerim, 31-32.

üreticiliğinden ve eşinin terzilik işlerinden temin etmekteydi. Vefatından kısa bir süre önce Yugoslavya Cumhuriyeti İslam Birliği Yüksek Meclisi Başkanı Hamdiya Çemerliçe göndermiş olduğu mektubundan, kendisinin 1977 yılında dahi Vrapçište köyündeki Yeni Camii'nde vaizliğe devam ettiğini anlıyoruz. Ancak yine aynı mektuptan, otuz üç yıl boyunca yürütmüş olduğu bu vazifenin resmî bir görev olmadığından az sayıdaki diğer icazetli vaizlerin durumunda olduğu gibi karşılığında ne bir maaş ne de herhangi bir sağlık veya sigorta güvencesi elde edemediğini de öğrenmekteyiz.¹⁷

1963 yılı da, Kemal Aruçi için zorlu bir yıl olarak geçmiştir. Yeni Cami'de vâiz olarak görev yaptığı sırada aynı yıl meydana gelen Üsküp depreminin bazı çevrelerce hurafelere başvurup anlamlandırılmasına şiddetle karşı çıkması sonucu meydana gelen durum nedeniyle “huzursuzluktan” dolayı suçlu bulunup iki aylık hapse mahkum edilmiştir.¹⁸

1963 yılı, aynı zamanda hocası ve can yoldaşı Fettah Efendi'nin vefat ettiği yıldır. Sadece hocası ve arkadaşı değil aynı zamanda büyük bir alimin ölümünden dolayı hissettiği elem sonucu yazmış olduğu şiirinde duygularını şu şekilde ifade etmektedir:

Görmedi mukadder ömründe ikbal
Dünyaya iltifat etmedi bir an
Bir derdi var idi geçmedi bundan
Müslümanlık için aydın istikbal.
Bir âlim değildi bir âlem idi
Görmedim bu büyük dehâya bir eş
Ne zevâl yâ Rabbi! Toprağa girdi
Yurduma nur saçan bu feyyâz güneş.¹⁹

1963 yılında hocası Fettah Efendi'nin vefat etmesi üzerine, hocasının çalışmış olduğu Makedonya Arşivi'ne (Arhiv na SRM), yine hocasının vefatından önce bizzat yaptığı tavsiyeye uyularak araştırmacı ve uzman olarak tayin edilmiştir. Meşhur şarkiyatçı Aleksandar Matkovski'nin ısrarı üzerine 1 Ocak 1970 yılında Makedonya Arşivi'nden Makedonya Milli Tarih Enstitüsü'ne araştırmacı ve uzman olarak atanmıştır.²⁰ 1976-77 yılları arasında Kosova Arşivi'ne atanması gündeme

17 Jahjai, “Osmanlı Sonrası Makedonya Ulemasının Durumuna Işık Tutan Bir Mektup”, 40.

18 Konu ile ilgili ilerde detaylı bilgi sunulacaktır.

19 Şiirin tamamı için bkz: Aruçi, Şiirlerim, 306 – 315.

20 Матковски, “Кемал Илјази Аручи”, s. 243-244; Matkovski, “Vefeyât Kemal İlyazi Aruçi”, 223.

gelmişse de, ömrü buna vefa etmemiştir. 27 Ağustos 1977'de (12 Ramazan 1397) geçirmiş olduğu kalp krizi sonucu hayatını kaybetmiştir.²¹

Bütün hayatı boyunca hüznünde de sevincinde de şiirini konuşturan Kemal Aruçi'nin vefatı esnasında da şiir konuşturulacaktır. Kabir taşında yer alan kitabe (Kitâbe-i Sengi Mezâr) oğlu Muhammed Aruçi'nin kaleminden dökülmüştür.²² Ölüm haberini alan İstanbul'daki arkadaşı Prof. Dr. Bekir Sadak ve Ata Efendi'nin oğlu Nimetullah Kurtiş da bu ölümden duydukları elemi şiir vasıtasıyla terennüm etmişlerdir.²³

İkisi erkek, biri kız olmak üzere üç çocuk sahibi olan Kemal Aruçi Kalkandelenli Hanife Hanım ile evliydi.

Kemal Aruçi'nin arkadaşlarına baktığımızda, aynı geleneğin temsilcileri olarak bütün Meddah Medresesi mezunlarının arasında sıkı bir arkadaşlık bağı olduğu görülmektedir. Sözelimi, Meddah Medresesi'nin ilk mezunları arasında yer alan Fettah ve Şaban Efendiler, Kemal Aruçi'nin hocası olma vasıflarının dışında ayrıca yakın arkadaşı olarak da bilinmektedirler. Kemal Aruçi ile birlikte Meddah Medresesi'nden aynı dönemde mezun olan Prof. Dr. Bekir Sadak, Hafız Sami Efendi, Hafız Cemali Efendi, Hafız Ramadan Efendi ve Hafız Salih Efendi yakın arkadaşı olarak zikredilmektedirler. Nikuştaklı Hafız Cemali Efendi ile başlayan dostluk bağları Kemal Aruçi'nin vefatından sonra da devam etmiştir. Hatta günümüzde de bu bağ "baba dostu" çerçevesinde her ikisinin hayatta olan çocukları tarafından devam ettirilmektedir. Yine, Meddah Medresesi'nin kapanması nedeniyle eğitimini tamamlamak üzere Kemal Aruçi'den ders gören Hafız Cavit, Hafız Şaip, Nimetullah Kurtiş gibi şahsiyetler aynı zamanda onun yakın arkadaşı olarak da bilinmektedirler.

Kemal Aruçi'nin İlmî Şahsiyeti ve Faaliyetleri

Meddah Medresesi mezun olan Kemal Aruçi Arnavutça, Makedonca ve Boşnakça (Sırpça-Hırvatça) dillerinin yanı sıra, Osmanlı Türkçesi, Farsça ve Arapça dilleri ve edebiyatları, İslam Hukuku, Türk İmparatorluğu Tarihi gibi genel olarak İslam Dini Bilimleri alanlarında sağlam bir eğitim görmüştür.²⁴

21 Aruçi, *Şiirlerim*, 35, 36.

22 Aruçi, *Şiirlerim*, 37.

23 Aruçi, *Şiirlerim*, 38-40.

24 Матковски, "Кемал Илџази Аручи", s. 243-244; Altaytaş ve İmamoğlu, *Osmanlı Kroniklerinde Kuzey Makedonya*, 222.

Medreselerin temsil ettiği klasik Osmanlı eğitimi akıl, kalp ve vicdan gibi insanın bütün yönlerini ihmal etmeyecek bir eğitim sağlamaktadır. Böylece insan tabiatında olduğu gibi din, bilim, sanat, kültür ve ahlaki değerleri, birey ve toplumun hayatında da bütünleştiriyor ve geliştiriyordu. Bir Meddahlı olarak Kemal Aruçi de bu idealize edilen insan tipinin müşahhas bir timsali gibidir. Hakkında yapılmış olan çalışmaları bir araya getirdiğimizde kendisi bir müderris, derin ilmî vukufiyeti olan bir alim, kültür tarihimizin üzerinde çalışmaları bulunan bir araştırmacı ve yazar, eğitimci, din davetçisi, toplumsal sorumluluğu ve sosyal bilinci yüksek bir düşünür, düşünce ve duygu birikimini hünerle nazma dökmesini başaran bir şair ve bir hattat olarak karşımıza çıkmaktadır. Arşivlerde yapmış olduğu sayısız çalışmalar, kütüphanesinde bulduğumuz Akâid, Kelam, Fıkıh ve Fıkıh Usûlü konusundaki yazıları, şiirlerinde işlemiş olduğu konular ve güncel bazı meseleler hakkında belirttiği görüşler ve sergilediği tavır bize düşünce dünyası hakkında fikir verdiği gibi, kütüphanesindeki eserler,²⁵ yazılarında atıfta bulunduğu çalışmalar,²⁶ kullandığı kaynaklar, etraflıca işlenen itikadî konuları büyük bir sarahatla yazıya döküp anlatması onun ilmî vukufiyeti ve kabiliyeti hakkında bilgi vermektedir.

Kemal Aruçi'nin eserlerini bir kaç grup şeklinde inceleyebiliriz,

a. Osmanlı Türkçesi ile yazılmış müellif hattı olarak birkaç defter halinde ve üç yüz sayfayı aşan elimizdeki mevcut ders notları, *Akaid ve Kelâm Dersleri*, *Usûl-i Fıkıh Derslerinden Mülahasas* ve *Usûlu Fıkıhtan Bazı Mebâhis* başlıklarını taşımaktadırlar.

b. Boşnak alimi Hüseyin Cozo'nun bazı görüşlerine itiraz mahiyetinde kaleme aldığı üç makalesi bulunmaktadır. "Glasnik Mecmuası Müdüriyet-i Âliyesine, Semahatlı Hacı Reis Efendi'ye, Riyaset Müşaviri Hacı Hüseyin Cozo Efendi'ye", "Bir Âyet-i Kerîme'nin Glasnik Dergisinde Yazılmış İndî ve Hakikata Tercüman Olmayan Bir Tefsiri Münasebetiyle Bir Cevap" ve "Teşkilât-ı Dîniyyemizin Şûrâ-i Âlîsi Reis-i Muhteremi Hamdi Çemerliç Beyefendiye" başlıklı makalelerden sonuncusu Ahmed Davudoğlu tarafından *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri* adlı eserinde iktibas halinde neşredilmiştir.²⁷ "Bir Âyet-i Kerîme'nin Glasnik Dergisinde Yazılmış İndî ve Hakikata Tercüman Olmayan Bir Tefsiri Münasebetiyle Bir Cevap" tarafımızdan latinize edilerek Trakya Üniversitesi *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*'nde makale olarak yayınlanmıştır.²⁸

25 Jahjai, "Son Dönem Osmanlı Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmî Görüşleri", 56-58.

26 Jahjai, "Son Dönem Osmanlı Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmî Görüşleri", 58-59.

27 Ahmed Davudoğlu, *Dini Tâmir Davasında Din Tahripçileri*, (İstanbul: Bedir Yayınevi 2015), 305-311.

28 Jahjai, "Makedonyalı Kemal Aruçi'nin Hüseyin Cozo'ya Ehl-İ Kitabın İtikadi Durumu Hususundaki Reddiyesi".

3. Üçüncü grup çalışmalarında Makedonya Devlet Arşivi ve Makedonya Milli Tarih Enstitüsü'nde uzman olarak atandığı dönemlere ait çalışmaları yer almaktadır.

Turski Dokumenti za Istorijata na Makedonskiot Narod (Makedon Halkının Tarihine Dair Türkçe Belgeler, III, Skopje 1969). “Arhiv na Makedonija, Serija Prva: 1607-1699” adı altında çıkan Makedonca neşriyat serisinde Metodija Sokolovski, Arif Starova, Vančo Boskov gibi müellifler arasında Kemal Efendi'nin adı Kemal Iljazi olarak geçmektedir. Aleksandar Matkovski ile birlikte Makedonca kaleme aldığı makalelerinin başlıcaları da şunlardır:

Aleksandar Matkovski - Kemal Aruçi, “Makedonija vo Hronikata na Mehmed Raşid-Efendi” (Mehmed Râşid Efendi'nin Kroniğinde Makedonya). *Glasnik na Institut za Nacionalna Istorija*, 19/1 Skopje 1975, 235-260.

Aleksandar Matkovski - Kemal Aruçi, “Makedonija i Sosednite Oblasti vo Hronikata na Solak Zâde (1373-1633)” (Solakzâde'nin Tarihinde Makedonya ve Etrafındaki Bölgeler). *Glasnik na Institut za Nacionalna Istorija*, 19/3 [Skopje 1975], 233-260.

Aleksandar Matkovski - Kemal Aruçi, “Izvadoci od Dve Turski Hroniki za Makedonija i Sosednite Oblasti – Makedonija i Sosednite Oblasti vo Hronikata Tevârîh-i Âl-i Osmân na Asik Pasa Zâde od 1359 do 1466 Godina” (Makedonya ve Etrafındaki Bölgeler Hakkında İki Türk Kroniğinden Seçmeler-1359-1466 Yılları Arasında Âşıkpaşazâde'nin Tevârîh-i Âl-i Osman Kroniğinde Makedonya ve Etrafındaki Bölgeler). *Glasnik na Institut za Nacionalna Istorija*, 21/1 [Skopje 1977], 231-250)

Aleksandar Matkovski - Kemal Aruçi, “Makedonija vo Silâhdar Tarihi na Fındıklılı Silâhdar Mehmed-Aga (1668-1694)” (Fındıklılı Silâhdar Mehmed Ağa'nın Silâhdar Tarihi adlı eserinde Makedonya), *Istorija-Spisanie na Sojuzot na Drustvata na Istorîçarite na SR Makedonija*, 13/2 [Skopje 1979], 137-160.

Aleksandar Matkovski - Kemal Aruçi, “Makedonija vo Turskata Hronika Tâd-zu't-Tevârîh od Hodza Sadudin-Efendi (1361-1520)” (Hoca Sâdeddin Efendi'nin Tâcü't-Tevârîh adlı eserinde Makedonya), *Glasnik na Institut za Nacionalna Istorija*, 23/2-3 [Skopje 1979], 203-233.

Aleksandar Matkovski - Kemal Aruçi, “Makedonija i Sosednite Oblasti vo Hronikata Bedâiu-l-Vekâi' od Kodza Husein (1328-1491)” (Koca Hüseyin'in Bedâyî-u'l-vekâi' adlı eserinde Makedonya ve etrafındaki bölgeler), *Istorija-Spisanie na Sojuzot na Drustvata na Istorîçarite na SR Makedonija*, 15/2 [Skopje 1978], 137-176.

Aleksandar Matkovski - Kemal Aruçi, “Nekolku Vakafnami i Berati za Gostivar i za s. Vrapçište”, (Gostivar ve Vrapçište Hakkında Birkaç Vakıfnâme ve Berat), *Muzejski Glasnik na İstoriskiot Muzej na Makedonija*, no:4, Skopje 1979, 59 – 67.

Stefan Piperkovski ile beraber hazırladıkları eserde, “Tursko Voeno Zname od Vtorata Polovina na XIX Vek” (19. Yüzyıl İkinci Yarısında Türk Askeri Sancağı) başlıklı makalesi, *Glasnik INI*, 20/2, Skopje 1976, 179 – 184; *Turkologischer Anzeiger* (TA4), nşr. Institut für Orientalistik der Universität Wien, (Wien 1978), 160 (1876).

Dorđe Miljković – Kemal Aruçi, “Nekolku nadgrobni spomenici na kulturata od vremeto na Osmanlisko–Turskata vlast vo Makedonija” (Osmanlı–Türk Kültürü Hakimiyeti Dönemine ait Birkaç Mezar Taşı”, *Muzejski Glasnik na Istorijskiot Muzej na Makedonija*, no:3, Skopje 1974, 101 – 106; *Turkologischer Anzeiger* (TA4), nşr. Institut für Orientalistik der Universität Wien, (Wien 1978), 196 (2404).²⁹

Makedonya Milli Tarih Enstitüsü'nün süreli yayınlarında basılmış olan bu makalelerin bir kısmına, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın (YTB), Akademik ve Bilimsel Araştırmalar Programı (ABAP) çerçevesinde, “Eski Yugoslavya Dönemi Makedonya Cumhuriyeti'nde Müslüman/Türk Âlimlerinin Osmanlı Tarihi ve Kültürüne Dair Çalışmalarının Araştırılması ve İncelenmesi” başlığı altında yapılmış olan araştırma projesi neticesinde ulaşılmıştır.

Bahsi geçen proje çerçevesinde, beşi Kemal Aruçi'nin Aleksandar Matkovski, biri de Stefan Piperkovski ile kaleme aldığı makalelerin dışında, Fettah Efendi'nin Vanço Boşkov ile Üsküp Rifâi Tekkesi hakkında yazmış olduğu makale ile birlikte toplam yedi makale Makedonca'dan Türkçe'ye tercüme edilerek her biri birer bölüm olarak tasarlanmak sûretiyle yayına hazırlanmıştır. Bu çalışmanın kitaplaştırılmasında ayrıca editörler (Prof. Dr. Muhammet Altaytaş- Doç. Dr. A. Taha İmamoğlu) tarafından yazılmış bir Giriş bölümü ve Kemal Aruçi'nin vefatından sonra Dr. Aleksandar Matkovski tarafından kaleme alınarak yayınlanan vefeyât yazısının Türkçe tercümesi ilave edilmiştir.³⁰

4.Şiirlerim - Kemal Aruçi kaleme aldığı şiirlerini hayatının sonuna doğru **Şiirlerim** başlıklı bir defterde bir araya getirmeye başlamıştır. Ancak bunu tamamlayabilmek için ömrü vefa etmediğinden dolayı onun ölümünden sonra oğlu Muhammet Aruçi, Kahire'de öğrenciliği sırasında şiirlerini bir araya getirme işlemini tamamlamıştır. Yugoslavya'da eskiye göre daha ılımlı bir döneme girildiği 1987–1990 yılları arasında bir kısım şiirleri Makedonya İslam Birliği yayın organı olan *el-Hilal* dergisinde yayımlanabilmiştir. Uzun bir çalışmanın neticesinde Prof. Dr. Hasan Aksoy, Prof. Dr. İskender Pala, Prof. Dr. Metin Yurdağür, Prof. Dr. Mustafa Uzun, Doç. Dr. Muhammet Yelten ve Dr. İsa Kayaalp'in oluşturduğu İnceleme Heyeti'nden çıkan şiirler, kitap haline getirilerek 1999 yılında oğlu

29 Aruçi, *Şiirlerim*, 54, 55.

30 Sözü edilen kitap için bkz: *Osmanlı Kroniklerinde Kuzey Makedonya*.

Muhammet Aruçi tarafından hazırlanan geniş bir mukaddime ile neşredilmiştir. Kemal Aruçi'nin şiirleri Mithat Hoxha tarafından Arnavutça'ya tercüme edilip 2000 yılında *Vjershat e Mia* başlığı altında yayımlanmıştır.

Bir ilim adamı olmasının yanı sıra, Kemal Efendi bir eğitimci olarak da karşımıza çıkmaktadır. Meddah Medresesi'nde, öğretim elemanları okulun bünyesinde yetiştirilmekteydi. Şöyle ki, üst sınıflara geçmiş bulunan öğrenciler asistan olarak alt sınıflardaki öğrencilere ders vermekteydiler. Fettah Efendi, Şaban Efendi örneğinde olduğu gibi, Kemal Aruçi'nin de Meddah Medresesi'nde ders verdiği bilinmektedir.³¹ Hatta okulun kapanmasından sonra da, eğitimi yarım kalmış öğrencilerden Vrapçişteli Hafız Cavit, Toplitsalı Hafız Şuayb, Nimetullah Kurtiş gibi öğrenciler, eğitimlerini tamamlamak üzere Kemal Aruçi'nin evinde vermiş olduğu derslere katılmışlardır.³²

Kemal Aruçi'nin Meddah Medresesi'nden mezun olduktan sonra doğum yeri olan Vrapçişte köyünde kurduğu ve 1944-1946 yılları arasında faaliyet göstermesini sağladığı medrese, talebe yetiştirme faaliyetinin kurumsallaşması teşebbüsüdür. Klasik metodlarla eğitim veren bu kurumun eğitim-öğretim faaliyetlerini, Hocası Fettah Efendi'nin danışmanlığı ve refakatinde yürütmekteydi.³³ Ancak 1946 yılında diğer birçok dinî müesseseler ve medreseler gibi bu kurumun da rejime aykırı bulunduğu gerekçesiyle eğitim faaliyetlerine son verilmiştir.

Kemal Aruçi, eğitim faaliyetlerini cezaevinde tutuklu bulunduğu süreçte de sürdürür. Şöyle ki; hocalık yaptığı cezaevindeki kurslarda okuma yazma bilmeyen mahkumlara üç aylık süre içerisinde ailelerine mektup yazabilecek kadar okuma yazmayı öğretmeyi başarmıştı.³⁴

1967-1977 yılları arasında yine kendi evinde özel bir sınıf oluşturarak iki nesil öğrenci yetiştirmiştir. Klasik metodlarla eğitim veren bu ilim yuvasının “çalıştığı kuruma (M.C. Devlet Arşivi) eleman yetiştiriyor” düşüncesiyle rahat çalışmasına izin verilmiştir. Birinci nesil yedi, ikinci nesil ise beş öğrenciden oluşmaktaydı. Öğrencilerden dokuzu üniversite mezunu olup bunlardan Prof. Dr. Muhammed Aruçi (1956-2013), Prof. Dr. Nasir Hüseyini (1956-), Prof. Dr. Mehmet Zeki İbrahimgil (1958-), Prof. Dr. Galip Veliji (1960-2020) akademik çalışmalara yönelerek üniversite bünyesinde yer almış öğrencileridir.³⁵

31 “Vefeyât Kemal İlyazi Aruçi”, *Osmanlı Kroniklerinde Kuzey Makedonya*, 223.

32 Jahjai, “Son Dönem Osmanlı Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmî Görüşleri”, 66.

33 Hocasına yazmış olduğu mektubundan bu tür bir görüş alışverişi olduğunu öğrenmekteyiz. Mektup oğlu Muhammed Aruçi'nin özel kitaplığında bulunmaktadır.

34 Aruçi, Şiirlerim, 32.

35 Öğrencileri ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Jahjai, “Son Dönem Osmanlı Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmî Görüşleri”, 67-73.

Kemal Efendi, her cuma vermiş olduğu vaazlarla toplumun dinî, millî, sosyal ve kültürel sahalarda aydınlanma faaliyetlerine³⁶ ilaveten Osmanlı'da rastladığımız "Ulema Evleri"³⁷ geleneğini de başarıyla sürdürmüştür. Şöyle ki; haftanın belli gecelerinde, yatsı namazının akabinde Kemal Aruçi'nin kendi evinde veya dostlarının evlerinde cemaatin önde gelenleri ile bir araya gelerek dini-toplumsal meseleler mütalaa edilmekte, halkın bu konularda bilgilenmesi ve şuurlanması sağlanmaktaydı.³⁸

Meddah Medresesi'nin bir açılış nedeni de toplumsal meselelere çözüm üretmek olarak ifade edilmektedir. Bu noktada Kemal Aruçi, toplumu ilgilendiren meseleler konusunda duyarlı bir düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır. Uygulanan sistematik baskı ve zulümler Müslümanları göç etmek zorunda bırakmıştı. Bu durumun Müslüman unsuru zayıflatacağını düşündüğü için daha sonra kendisi de siyasi olduğunu kabul etmekle birlikte "vatanı terk etmenin dinen caiz olmadığı" doğrultusundaki fetvanın savunucusu olmuştur.³⁹

Toplumsal meselelere ilgili bir diğer örnek, Iskat ve Devir gelirleri konusundaki uygulamasıdır. Alınan bilgilere göre Vrapçište köyünde devir paraları 1945 yılına kadar bölgedeki imam, vaiz, müezzin ve hafızlar arasında paylaştırılmaktaydı. Belli bir maddi geliri olmayan din görevlilerin maaş almaya başlaması sonucu artık bu paraların onlar arasında paylaşılmasını gereksiz gören Kemal Aruçi, cemaatinin de yardımı ile köydeki fakir ailelerin listesini yapıp devir paralarının fakirlere ulaşmasını sağlayacak bir uygulamayı başlatmıştı.⁴⁰

Kemal Efendi'nin hurafelere savaş açması da, toplumu ilgilendiren konulara eğilmesine bir örnek teşkil etmektedir. 1963 yılında meydana gelen ve çok sayıda can kaybıyla birlikte ağır hasara sebebiyet veren Üsküp merkezli depremden sonra bazı kişiler depremi hurafelere başvurarak açıklama yoluna girmişlerdi. Bilimin hızla ilerlediği, hemen her alanda etkin olduğu ve İslam inancının dönemin bilimsel gelişmelerden beslenen inkarcı akımların saldırılarına maruz kaldığı bir dönemde, tabi ki yapılacak en önemli iş İslam inancının sağlam deliller

36 Zeki Gürel, "Miraç Kandili ve Makedonya Türk Edebiyatında Bir Miraçnâme Yazarı Kemal Aruçi", *Hilal-İslami Kültür ve Haberler Dergisi*, sy. 127, 24.

37 Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, (İstanbul: Kültür Koleji Yayınları, 1994), 93.

38 Aktarılan bilgilere göre, bu geleneğin sadece doğum yeri olan Vrapçište köyünde değil, civar bölgelere ziyarete gittiğinde de hayatiyet kazandırılmasına özen gösterilmekteydi. Sözgelimi Kalkandelen ziyaretlerinde, önceden haberdar edilen cemaatin yatsı namazından sonra Kalkandelen eşrafından gönül dostu ve aynı zamanda dünürü de olan Abdülaziz Baleza'nın evinde benzer toplantılar tertip edilmekteydi.

39 Aruçi, *Şiirlerim*, 50, 4. dp.

40 Jahjai, "Son Dönem Osmanlı Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmî Görüşleri", 79, 80.

ile savunulması olmaktadır. Böyle bir anlayışın sonucu olarak Kemal Aruçi de, bu tür hurafelere başvurma'nın gereksiz olduğunu, meselenin bilimsel prensiplerle açıklanabileceğini ifade etmişti. Bir taraftan karşıt görüşü benimseyenlerin bu şekildeki ilmî bir yaklaşımı sindirememesi, diğer taraftan da Kemal Efendi'nin inanç dünyasını derin bir bağnazlığa iten bu görüşlere karşı durmaktan vazgeçmemesi halk arasında huzursuzluğun baş göstermesine neden olmuştu. Medya tarafından da yakın takibe alınan bu olay sonrasında, Kemal Efendi haklı bulunduğu halde halk arasında huzursuzluğun müsebbibi olarak görüldüğü için yargı önüne çıkarılarak iki aylık hapse mahkum edilmişti.⁴¹

Vrapçıste Hacı Ahmed Camii'nin yeniden inşa ettirilmesindeki gayretleri, Kemal Aruçi'nin önemli faaliyetleri arasında yer almaktadır. Kendisi, 1972 yılında yapımı tamamlanan Camii'nin inşasının her aşamasında büyük bir hevesle yer almış, halkın da coşkulandırmış ve nihayetinde tüm bu gayretleri tarih düşüren şiirleriyle taçlandırmıştır.⁴²

Başlarda da ifade ettiğimiz gibi, medreselerin temsil ettiği klasik Osmanlı eğitimi akıl, kalp ve vicdan arasında bütünlüklü bir terkibi temin ediyor din, bilim, sanat, kültür ve ahlaki değerleri insan tabiatında olduğu gibi birey ve toplumun hayatında da bütünlleştiriyor ve geliştiriyordu. Bunun izlerini Kemal Aruçi'nin de hayatında görmek mümkün olmaktadır. Şöyleki, buraya kadar bir ilim adamı ve toplumsal meselelere duyarlı bir düşünür olarak tanıdığımız Kemal Efendi'nin hayatını incelediğimizde onun sanatçı kişiliği ile de karşılaşmaktayız.

Balkanlar'da şiir, asırlarca medrese ve tekke çevresinde gelişmişti. Meddah Medresesi mezunu Kemal Efendi de, duygu dünyasını şiirsel bir dille ifade etme gayretinin geleneksel olarak yer ettiği bir çevrede eğitim görmüştü. Şiirleri *Hakk* dergisinde yayınlanan Süleyman Aşki'nin Meddah Medresesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı dersine girdiği bilinmektedir.⁴³ Hocası Müderris Fettah Efendi, aynı zamanda ardından geniş şiir külliyatı bırakan bir şairdir. Osmanlı eğitiminde bulunan Ulema Evleri geleneğini devam ettiren bu ekol, bir araya geldiklerinde ilmî ve toplumsal meselelerin yanısıra karşılıklı şiir teatisinde de bulunurlardı. Gerek kullanmış oldukları alfabe gerekse temsil ettikleri dünya görüşü nedeniyle yazmış oldukları bu şiirlerin, mevcut ilmî çevreler tarafından itibar görmediği

41 Aruçi, *Şiirlerim*, 34; Jahjai, "Son Dönem Osmanlı Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmî Görüşleri", 78,79.

42 Aruçi, *Şiirlerim*, 35.

43 Süleyman Baki, "Reisu'l-Ulema" Hâcî Hâfız Bedri Efendi Hamid (Abaz)", *Fikir Coğrafyası*, erişim 25 Mayıs 2023, <http://www.fikircogrfyasi.com/makale/reisul-ulema-haci-hafiz-bedri-efendi-hamid-abaz>.

gibi,⁴⁴ dönemin yayın organlarında da yer etmesine izin verilmemiştir. Dolayısıyla bu şiirler kendi dar çevrelerinin ötesine ulaşamamış, not defterlerinde çoğu kez dağınık bir şekilde kayıtlı kalmıştır. Ancak 1987 yılından sonra, Makedonya Cumhuriyeti İslam Birliği yayın organı *Hilal*'de oğlu Muhammed Aruçi'nin gayretleri sayesinde zaman zaman yer verildiği görülmektedir.

15 yaşından itibaren şiir yazmaya başlayan Kemal Aruçi'nin tamamlamaya ömrünün vefa etmediği son şiiri de Haziran 1977 tarihini taşımaktadır. Oğlu Muhammed Aruçi'nin gayretleri ile kitaplaştırılıp yayınlanan bu şiirlerin elimizde bulunmasının son derece önem arzettiği düşüncesindeyiz. Osmanlı sonrası Osmanlı Türkçesi ile eser vermeye devam eden akımın bir temsilcisi, belki de son temsilcisi olması hasebiyle önemli gördüğümüz bu çalışmaların, edebi yönünün değerlendirilmesi elbette edebiyatçılara düşmektedir. Bizim açımızdan ise bu şiirlerin varlığı, siyasi konjoktür nedeniyle fazla kayıt altına alınamayan bu dönemin fikriyatı, toplumsal meseleleri, varlık mücadelesi, itikadî yaklaşımları hakkında bir fikir vermesi açısından önemlidir.

Peygamber efendimizin velâdetine ithafen yazdığı şiirler⁴⁵ gibi, Hz. Hüseyin'in şehadetini anlatan şiirler, Bahariyye, Ramazaniyye, Bayramiyye, Miraciyye, Mersiye gibi edebi türlerde eserleri de mevcuttur. Şiiri, sadece *ideler*de değildir, onun şiiri çoğu zaman hayatın tam içerisinde; bazen ölmüş bir yakınına, dostuna, hocasına mersiye olarak karşımıza çıkarken, bazen inşa edilen yeni dinî yapılara tarih düşürülen kıtalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hayatının bir anında bile ihmal etmediği yeni nesillerin eğitimi gayretini şiirlerinde de görmek mümkün olmaktadır. Kaleme almış olduğu Çocuk Edebiyatı'na dair şiirleri, günümüzde bile hatim merasimlerinde çocuklar tarafından okunmaya devam etmektedir.⁴⁶

Kemal Aruçi'yi biz bir hattat olarak da tanımaktayız. Almış olduğu eğitim gereği hat sanatıyla tanışan Kemal Aruçi, daha sonraları bireysel merak sonucu bu yeteneğini geliştirip, meydana getirdiği eserler ile uzun bir süre cami duvarlarının süslenmelerine katkı sağlamıştır. Başta kendi evi olmak üzere akraba ve tanıdıklarının duvarlarını süsleyerek günümüze ulaşan tabloları, onun hat sanatındaki ustalığını göstermektedir. Bilhassa işsiz kaldığı dönemde hazırlamış

44 Suat Engüllü, "Üsküp'te Abdül Fettah Rauf da Yaşadı", *Yedi İklim-Aylık Sanat-Kültür-Edebiyat Dergisi*, sy. 64, (İstanbul) 21-25.

45 "Ya Resûlallah" adlı şiiri, "Mevludska Noć" başlığıyla Fejzullah Hažibajrić tarafından Boşnakça'ya tercüme edilerek yayınlanmıştır. Kemal Aruçi, "Mevludska Noć", *Glasnik VIS* 40, sy. 2, ter. Fejzulah Hažibajrić, (Sarajevo 1997), 187-189, (Akt.) Aruçi *Şiirlerim*, 49-50.

46 Aruçi, *Şiirlerim*, 210; 212; 217; 301; 318; 334; 338.

olduğu tablolar ile geçimini sağladığı bilinmektedir. Bu levhalar Vrapçişte, Gostivar, Kalkandelen, Struga ve bunun gibi birçok yerleşim yerindeki camilerde yer bulmuşlardı.⁴⁷

Kemal Aruçi'nin Davası

Asırlardır İslam kültürüyle yoğrulmuş Balkan Müslümanlarının, tarihi bağlarından koparıldıkça kendi kimliklerinden ve varlık gayelerinden uzakaşacağı kaygısı taşıyan hocaları gibi Kemal Aruçi'nin davasının da bu çerçevede şekillendiğini görmek mümkün olmaktadır. Bir Meddahlı olarak aktif olduğu dönem, temsilcisi olduğu tavrın yönetici elitler tarafından itibar görmediği bir dönemdir. Sınırlı sayıda yetkili din alimi olan bir dönemde, ülkenin en itibarlı okulundan ve en itibarlı hocaları tarafından yetiştirilmiş olmasına rağmen işsiz bırakılmış, sürekli takip altında tutulmuş hatta zaman zaman hapse atılma suretiyle taciz edilmiştir. Ancak yine de bu durum Kemal Aruçi'yi yıldırmamıştır. Bütün faaliyet ve çalışmalarında bu ilmî ve kültürel geleneğin muhafazası için gösterdiği çabayı görürüz.

Muhammet Aruçi'nin kütüphanesinde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış müellif hattı olarak birkaç defter halinde ve üç yüz sayfayı aşan ders notlarına rastlamıştık. *Akaid ve Kelâm Dersleri, Usûl-i Fıkıh Derslerinden Mülâhhas ve Usûl-ı Fıkıhtan Bazı Mebâhis* başlıklarını taşımakta olan bu yazıların, itikadî geleneğimiz hakkında bilgi vermesi açısından önemli olduğu gibi, bir eğitim kurumu olarak sınırlı bilgi sahibi olduğumuz Meddah Medresesi'nin müfredatı hakkında bilgi sunması açısından da ayrıca önem arz etmektedir.

Kemal Aruçi bahsi geçen ders notlarında olgunlaştırdığı düşünceleri ile makaleler de telif etmiştir. Nasıl ki zamanında devlet eliyle ikame ettirilmeye çalışılan Modernist yaklaşımlara karşı bu ders notlarının sağladığı eğitim ile karşı durabilmişse, günümüzde de, bu aynı ders notları, eski ulemanın selefiyye anlayışında olduğu şeklindeki Neo-Selefi iddialarına karşı bir cevap mahiyetinde kullanılabilir.

Bir ilim adamı olarak Kemal Aruçi, hayatını ilmî araştırmalara adanmakla birlikte bu birikimin yaygınlaştırılması ve özellikle kendi nesline yabancı kadroların yetiştirilmesine süratle devam edildiği bir süreçte, sahip olunan ilmî geleneğin yeni nesillere aktarılmasını sağlamanın ne denli önemli olduğunun bilincindeydi. Bu birikimin vaazlarıyla cemaatine, dersleriyle öğrencilerine aktarılması için gayret gösteren Kemal Aruçi'nin hayatının sonuna kadar Yeni Cami'de gönüllü

47 Aruçi, *Şiirlerim*, 56; Jahjai, "Son Dönem Osmanlı Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmî Görüşleri", 85.

vaizlik yapması ve fırsat buldukça da talebe yetiştirmesi bu manada değerlendirilmektedir. Derslerine katılan talebelerin bazıları zaman içerisinde akademik çalışmalara yönelmiş ve üniversite bünyesinde görev almıştır.⁴⁸

Arşivlerde yürütmüş olduğu titiz çalışmalar, yine kültür tarihimize ışık tutabilmesi açısından önemli çalışmalar olarak nitelendirilmektedir. Sadece örnek olması açısından Stefan Piperkovski ile yayınlamış oldukları şu makaleyi zikredebiliriz.

İştîp Halk Müzesi'nde bulunan Osmanlı dönemine ait bir sancağın incelendiği "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısına Ait Bir Türk Sancağı", başlıklı makalede yapılmış olan inceleme sonucunda sözü edilen sancağın üç yüz on üç Padişah askerine sahip Beşinci İmparatorluk Taburu'nun piyade ve topçu birliklerine ait olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu üç yüz on üç askerin de Kuzey Makedonya'da en yaygın olduğu bilinen Halveti tarikatına mensup dervişler olduğu tahmin edilmektedir. Makine işlemelerinden XIX. yüzyıla ait olduğu anlaşılan bu sancak, ilgili dönemdeki tekkelerin durum ve faaliyetlerine ışık tutabilmektedir.⁴⁹

Kemal Aruçi'nin Kuzey Makedonya Milli Tarih Enstitüsü bünyesinde yapmış olduğu çalışmaları da bu bağlamda değerlendirmek mümkün olmaktadır. Bilindiği gibi, Osmanlı'nın bölgeden çekilmesi ile birlikte Balkan ülkelerinde bütün Osmanlı kültür mirası durumunda olduğu gibi tarih yazımına da ilgisizlik hakim olmuştur. Uzun bir süre gerek Batılı gerekse Balkanlı tarihçiler ısrarla Osmanlı tarihinin önemini görmezden gelmeye devam etmişlerdir. Sırp tarihçi Stojan Novaković ilk günden itibaren Türk kroniklerinin Balkan tarihi için önemine dikkat çekmiş olsa da, ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda Osmanlı Türkçesi ile yazılan tarih kaynaklarının Balkan halklarının ulusal tarihi için önemi farkedilmeye başlanmıştır. Bu yıllarda Batı'da olduğu gibi Balkan ülkelerinde de Osmanlı kroniklerine yoğun ilgi gösterilmeye başlandığı görülmektedir. Romanya'da Mihail Guboglu, Mustafa Mehmed, Yugoslavya'da Glişa Elezović, Arnavutluk'ta Selami Pulaha gibi araştırmacılar Türk kroniklerinin ilgili ülkeler ile bağlantılı bölümlerini tercüme ederek yayın hayatına kazandırmışlardır.⁵⁰

Osmanlı Türkçesi alfabesi ile yazılmış olan bu kronikleri okumak uzmanlık gerektiren bir eylemdi. Öyle anlaşıyor ki, ilgili dönemde Meddah Medresesi'nin dışında böyle bir uzmanlık sağlayacak kurum olmadığından hocası Fettah Efendi gibi Kemal Aruçi de, bu kurumlarda uzman olarak kendilerine yer bulabilmişlerdi.

48 Öğrencileri için bkz: Jahjai, "Son Dönem Osmanlı Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmî Görüşleri", 67, 74.

49 Makale için bkz: Stefan Piperkovski-Kemal Aruçi, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısına Ait Bir Türk Sancağı", *Osmanlı Kroniklerinde Kuzey Makedonya*, 215-220.

50 *Osmanlı Kroniklerinde Kuzey Makedonya*, 134-137.

Çeviriler, çağdaş ve kültürel anlamda arabulucu olarak halkların, kültürlerin ve medeniyetlerin arasındaki diyaloga katılmak gibi bir faaliyet ifa etmektedirler. Kemal Efendi'nin yapmış olduğu çevirilerle hazırlanmış olan makaleler hem özlemi duyulan kültür ve tarihin gündeme getirilmesi hem de iki ülke ve toplumu yakınlaştıracak bir köprü olma umudu olarak görülebilmektedir.

Kemal Efendi'nin davasındaki ısrarını şiirler konusunda da görmek mümkün olmaktadır. On beş yaşından itibaren yazmış olduğu şiirlerinde dönemin fikriyatı, toplumsal meseleleri, varlık mücadelesi, itikadî yaklaşımları hakkında bir fikir vermesi açısından önemli olmaktadır. Kemal Efendi'nin şiirini okuduğumuzda çok farklı bir dünya ile karşılaşmaktayız. Ders ve vaazlarında ilim, din öğreten Kemal Efendi, şiirinde İslam kültürü ile yoğrulmuş Balkan Müslümanlarının tarihi bağlarından koparılmaya çalışılmasına karşı mücadele eder. Hüznün hakim olduğu şiirlerinde bazen sertleşir, feryadını dile getirir, hatta zaman zaman ümitsizliğe de kapılmış olduğu görülür ama çoğunlukla zaferin bir gün elbette inananlara ait olacağına dair inancını dile getirmekten de geri durmaz.

Bahsi geçen bu şiirler, üslubu, tavrı ve konusu gereği, rejim bekçilerinin ellerine geçmesi durumunda Kemal Aruçi'nin başını ağrıtabilirdi. Nitekim hocası Fettah Efendi'nin başını çok ağrıtmıştı zaten. Arkadaşlarının Fettah Efendi'ye ısrarla şiir yazmaması konusunda telkinlerde bulunduğu bir dönemde, Kemal Aruçi şiir yazmaya devam etmekle kalmaz, bu zor zamanlarda hocasının şiirlerini de korumaya alır. Hem hocasına hem de davasına duyduğu derin gönül ve mesuliyet bağı gereği yüklenmiş olduğu bu emanete vefatından sonra oğlu Muhammet Aruçi de sahip çıkacaktır. Alanında uzman kişilerle beraber uzun ve titiz bir çalışma sonucu babasının şiirlerini yayın hayatına kazandırmayı başaran Muhammed Aruçi, babasının korumaya aldığı ve konularına göre tasnif etmiş olduğu Fettah Efendi'nin şiirlerini de yayınlama niyetindedir.⁵¹ Hatta konu ile ilgili çalışmaları da başlatmıştı. Ancak, yoğun faaliyet ve çalışmalarına eklenen ağır hastalığı bunu ne yazık ki tamamına erdirmesine müsaade etmemiştir.

Kemal Aruçi'nin davasını sadece bilgi aktarımı ile sınırlandırmak doğru olmaz. Onu yetiştiren kurumun hedeflerinden biri, toplumun karşılaştığı meselelere çözüm üreten kişiler yetiştirmektir. Müslüman unsurun zaayıflamasını sağlayacak göç meselesine karşı çıkması, sosyal adaleti gözeterek Devir ve Iskat gelirlerinin dönüştürülmesini sağlaması ve toplumu bağnazlığa iten hurafelere savaş açması gibi eylemleriyle hem günün meselelerine el atmış hem de gelenekte olduğu gibi cami merkezli bir toplumun hayatiyeninin devam etmesinde katkıda bulunmuştur.

51 Aruçi, *Şiirlerim*, 51.

Sonuç

Son dönem Osmanlı ilim geleneğinde yetişmiş alimlerin, gayretleri ile faaliyete geçirilen Meddah Medresesi'nde yetişmiş olan talebeler, medresenin kapatılmasından sonraki dönemde de tesirinin devam etmesini sağlamışlardır. Üçüncü nesil mezunlarından olan ve tam on iki yıl boyunca Meddah Medresesi'nde hem talebe hem de hoca olarak eğitim-öğretimin bütün aşamalarına iştirak etmiş olan Kemal Aruçi'nin şahsında kendisini yetiştirmiş olan kurumun aşıladığı değerleri görmek mümkün olmaktadır. Din, bilim, sanat, kültür ve ahlaki değerlerin insan tabiatında olduğu gibi birey ve toplumun hayatında da bütünleştirilmesi ve geliştirilmesini hedefleyen medresenin rahlesinden geçmiş olan Kemal Aruçi, karşımıza bir eğitimci, vaiz, yazar, şair, hattat, toplumsal sorunları dert edinen, sözüne itibar edilen aydın bir âlim olarak çıkmaktadır.

Aktif olduğu dönem, temsilcisi olduğu tavrın iktidarlar tarafından itibar görmediği bir dönemdir. Yetkin din görevlisi eksikliğinin olduğu bir dönemde, ülkenin en itibarlı okulundan ve en itibarlı hocaları tarafından yetiştirilmiş olmasına rağmen işsiz bırakılmış, sürekli takip altında tutulmuş hatta zaman zaman hapse atılma suretiyle taciz edilmiştir. Ancak buna rağmen Kemal Aruçi, sürekli bilgiyi aktarma yolları arayışı içerisinde olmuştur.

Dönemin hususiyetleri nedeniyle yönetici elitler tarafından itibar görmeyen bir tavrın temsilcisi olması, Makedonya Milli Tarih Enstitüsü bünyesinde yürütmüş olduğu çalışmaların dışındaki bütün diğer çalışmalarının, kendi not defterleri arasında kütüphanesinin tozlu raflarına mahkum edilmesine neden olmuştur. Bu çalışmaları gün yüzüne çıkararak ilmî literatüre kazandırma faaliyetleri geçmişimizi anlama ve anlamlandırma noktasında olduğu gibi geleceğimize de köprü teşkil edebilecek niteliktedir.

Kemal Aruçi'nin hayatı ve faaliyetlerini tanıyarak aslında bir bakıma bu topraklarda itikadi ve kültürel geleneğin korunması için verilmiş olan mücadeleden haberdar olmaktadır. Eserlerini tanıyarak ise, buralarda hakim olan itikadî geleneğin kökeni hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Makedon Milli Tarih Enstitüsü'nde yapmış olduğu çalışmalar hem özlemi duyulan kültür ve tarihin gündeme getirilmesi hem de iki ülke ve toplumu yakınlaştıracak bir köprü olma umudu olarak görülebilmektedir. Yazıları, ilmî vukufiyetinin bir göstergesi olduğu gibi şiiri ve meşk etmiş olduğu tabloları da sanatçı kişiliğini ortaya koymaktadır. Bunun gibi, göç karışıklığı, hurafelere savaş açması ve sosyal adalet duygusu gereği bazı uygulamaları değiştirme suretiyle toplumu ilgilendiren meselelere eğilmesi de yine almış olduğu eğitim kurumunun hedeflerinden biri olan toplumsal meselelere çözüm üretip manevî birliği sağlamak doğrultusundaki eylemleri olarak nitelendirilmektedir.

Elbetteki, bizim bu şekilde tanıdığımız Kemal Aruçi’de onu yetiştiren eğitim kurumunun ve hocalarının etkisi büyüktür. Bu manada, Kemal Aruçi’yi tanımak aynı zamanda kendisini inşa etmiş kurum olan Meddah Medresesi’ni de tanımak anlamına gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993’e kadar)*. 3. Baskı, İstanbul: Kültür Koleji Yayınları, 1994.
- Aruçi, Muhammet. *Kemal Efendi Aruçi Şiirlerim*. Üsküp: Logos-A 1999.
- Aruçi, Muhammet. “Üsküp’te Meddah Medresesi”, *Balkanlar’da İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri* içinde, ed. Ali Çaksu, 181 – 198. Sofya: 2000.
- Aruçi, Muhammet. “Kemal Aruçi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25: 225-226. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Baki, Süleyman. “Reisu’l-Ulema” Hâcî Hâfız Bedri Efendi Hamid (Abaz)”. *Fikir Coğrafyası*, erişim 25 Mayıs 2023. <http://www.fikircografyasi.com/makale/reisul-ulema-haci-hafiz-bedri-efendi-hamid-abaz>.
- Bardhi, İsmail. “İslam and Muslims in Macedonia”, *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe* 36, sy. 4, (July 2016):27-36.
- Davudoğlu, Ahmed. *Dini Tâmir Davasında Din Tahripçileri*. İstanbul: Bedir Yayınevi, 2015.
- Dobraça, Kasim. “Sječanje na Kemal ef. Aruçija”. *Glasnik VIS* 40, sy. 6, (Sarajevo, 1977): 686-688.
- Engüllü, Suat. “Üsküp’te Abdül Fettah Rauf da Yaşadı”. *Yedi İklim-Aylık Sanat-Kültür-Edebiyat Dergisi*, sy. 64, (İstanbul): 21-25.
- Gürel, Zeki. “Miraç Kandili ve Makedonya Türk Edebiyatında Bir Miraçnâme Yazarı Kemal Aruçi”. *Hilal-İslami Kültür ve Haberler Dergisi*, sy. 127, (Üsküp 2016): 24-25.
- Jahjai, Meral. *Son Dönem Osmanlı Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmî Görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2017.
- Jahjai, Meral. “Makedonyalı Kemal Aruçi’nin Hüseyin Cozo’ya Ehl-i Kitabın İtikadi Durumu Hususundaki Reddiyesi”. *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*, sy. 1 (2018): 52-104.
- Jahjai, Meral. “Osmanlı Sonrası Makedonya Ulemasının Durumuna Işık Tutan Bir Mektup”. *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*, sy. 3 (2020): 29-42.
- Матковски, Александар. “Кемал Илџази Аручи”, *Гласник ИНИ* 21, sy. 2-3, (Скопје 1977): 243-244.
- Osmanlı Kroniklerinde Kuzey Makedonya*. trc. Meral Jahjai-Abas Jahjai. ed. Muhammed Altaytaş-Abdullah Taha İmamoğlu. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2022.
- “Tarihin Getirdikleri: Biz Oralarda Kalmalydık. Prof. Bekir Sadak ile Konuşma”, *el-Hilal* 4, sy. 22, (Üsküp 1990): 15.
- Topaloğlu, Aydın. “Muhammed Aruçi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1.EK gözden geçirilmiş 2. Basım: 119-120. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Zekaj, Ramiz. *Zhivillimi i kultures Islame te shqiptarët gjatë shekullit XX*, Tiranë: AIITC, 1997.